

บทที่ 5

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านกง หลังปีพุทธศักราช 2504

สภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านกง

นับตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2485 เป็นต้นมาถือได้ว่า การเดินทางระหว่างกันทางบกเป็นสิ่งที่เข้ามามีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนบ้านกงเป็นอย่างมาก และมีผลทำให้ชาวประมงที่อาศัยอยู่ในแพเริ่มลดน้อยลง และมีการอพยพเคลื่อนย้ายขึ้นจากแพ โดยมาสร้างบ้านเรือนถาวรบนบกแทน รถยนต์เริ่มใช้ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แก่ เชฟของนายชิงเซย (ชาวจีน) รถเชฟนี้เป็นเครื่อง 4 ล้อใช้น้ำมัน เป็นรถโดยสารที่วิ่งไปกลับจังหวัดสุโขทัย วันละ 1 เที่ยว สำหรับรถยนต์ที่ใช้ไปจังหวัดพิษณุโลกก็มีวันละ 1 เที่ยว ถ้าเดินทางไปจังหวัดพิษณุโลกต้องพักค้างที่พิษณุโลก 1 คืน สำหรับการเดินทางไปกรุงเทพมหานคร ต้องค้างที่พิษณุโลก 1 คืนเช่นกันเพื่อต่อรถไฟที่พิษณุโลกลงมากรุงเทพมหานคร ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 มีรถของนายใหญ่ ภูมิประพัทธ์ เป็นรถยนต์ใช้ถ่านและพัฒนามาเป็นรถลูกช้าง (รถสี่ล้อ) ใช้น้ำมันเบนซิลและพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน และในปัจจุบันการคมนาคมในอำเภอกงไกรลาศและชุมชนบ้านกง สามารถเดินทางไปมาได้โดยสะดวกอย่างทั่วถึง ปีพุทธศักราช 2519 มีรถโดยสารปรับอากาศสายแรกวิ่งเข้าสู่อำเภอกงไกรลาศ คือรถโดยสารที่มาจากพิษณุโลก ผ่านอำเภอกงไกรลาศไปยังจังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร และจังหวัดนครสวรรค์ (วิฑูร เงินทอง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 กันยายน 2549)

1. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจทางชุมชนบ้านกง

อาชีพดั้งเดิมของคนชุมชนบ้านกง ร้อยละ 90 ทำการประมงบริเวณริมแม่น้ำยม โดยใช้วิธีการทอดแห ตีอวน สมัยนั้นมีปลาชนิดดีตัวสีขาว ทั้งนี้เนื่องจากในเรื่องของปลากับน้ำ ให้สังเกตว่าแม่น้ำยมเป็นแม่น้ำที่มีน้ำขุ่น และมีป่าละเมาะมาก ปลาที่อยู่ในลุ่มน้ำขุ่นจึงมีสีขาว หากเป็นปลาที่อยู่ในน้ำใสตัวปลาจะมีสีขุ่น ปลาที่หาได้ชุกชุมสมัยนั้นได้แก่ ปลาเนื้ออ่อน ปลาบ้า ปลาชะโด ปลากระสง (เหมือนปลาช่อน) ปลาอิทก (ขนาดใหญ่เท่าปลาบึกน้ำหนักตัว 100 - 200 กิโลกรัม คนถิ่นนี้แต่ก่อนไม่รู้จักปลาบึก รู้จักแต่ปลาอิทก เวลาหามต้องใช้เชือกร้อยโดยใช้ไม้ไผ่เป็นลำเป็นคานหาม) (วันชัย วงศ์เทพนิวัต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2550)

การทำประมง ของชาวประมงในชุมชนบ้านกงสมัยก่อนนั้น ชาวประมงจะอยู่อาศัยกันในแพ โดยใช้ไม้บวบ (ไม้ไผ่) มาหนุนแพให้ลอยมีทั้งแพชนิด 2 บวบ กับชนิด 3 บวบ การมัดบวบใช้ไม้ไผ่ 50 ลำ มามัด 1 มัด เท่ากับ 1 บวบ ถ้าเป็นคนที่มีความรู้จะใช้ไม้เนื้อแข็งพาดบวบทำพื้นใน

และฝาห้องก็มี หรือใช้ฝาแฝงเสื่อลำแพนยาด้วยน้ำมันยาง หลังคามุงแฝก แต่ถ้าเป็นชาวบ้านที่มีฐานะไม่ดีจะใช้ เสาไม้ไผ่ บางหลังใช้ฝาไม้สักก็มี การใช้น้ำของชาวแพจะใช้วิธีการแกว่งสารส้มเพื่อให้ใส ในปัจจุบันนี้แพได้หมดไปจากชุมชนบ้านกงแล้ว สาเหตุเพราะปริมาณน้ำในแม่น้ำยมแห้งในช่วงฤดูร้อน โดยเฉพาะช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน (ในปัจจุบันแล้งมาก เด็กๆ สามารถใช้แม่น้ำยมเป็นสนามฟุตบอล จนเรื่องแพร่กระจายไปถึงสื่อมวลชน ทวีติของ 7 มาทำข่าวนี้ด้วย) จาก การแห้งของน้ำทำให้ไม้บวมแตก ผุ น้ำเข้าบวบๆ ก็จม จากแพ จึงกลายเป็นบ้านเรือนบนบกในที่สุด

2. ประเพณีความเชื่อของชุมชนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการประมง

ประเพณีความเชื่อของชาวประมง ชุมชนบ้านกงพวกเขาเชื่อว่า ชาวประมงที่มีการประกอบอาชีพประมง จะต้องมีการไหว้ครูของเครื่องมือที่ใช้ในการประมง ซึ่งเรียกว่า "ครูแห" "ครู อวน" การไหว้ครูดังกล่าวเรียกว่า "วั้ครู" ทำกันทุกปี ในพิธีจะมีการทำเครื่อง เช่น ไหว้ ใช้ไก่ต้ม ปลาหนึ่งหรือต้ม มีดอกไม้ 3 สีสามดอก ภูเทียบน สุรา เอาใส่ถาดมาวางพร้อมเครื่องมือทำประมง (แห อวน) พิธีทำต่อนบาย ตั้งเครื่อง 30 นาที แล้วเรียกชาวบ้านมากินอาหารด้วยกัน ส่วนมากพวกเขาชาวประมงจะเป็นคนพื้นบ้านเดิมเสีย 90 เปอร์เซ็นต์ พิธีนี้ปัจจุบันไม่มีแล้ว (วันชัย วงศ์เทพนิวัติ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2550)

เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำตามวิถีชีวิตชุมชนบ้านกงในอดีต

ชุมชนบ้านกงก็เป็นท้องถิ่นหนึ่งที่ได้ชื่อว่า เป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุมมากที่สุดแห่งหนึ่ง จนได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" ชุมชนแห่งนี้กว่าร้อยละ 90 เปอร์เซ็นต์ จึงมีอาชีพการจับปลา เพื่อนำมาเป็นอาหารและเหลือเอาไปขาย ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเมื่อในอดีต ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะมีเครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลาเป็นจำนวนมากตามไปด้วย และมีหลากหลายรูปแบบตามความถนัดของแต่ละบุคคล บางรูปแบบบางวิธีการก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่สามารถใช้กับการจับปลาในปัจจุบันได้ สืบเนื่องจากปริมาณปลาที่ลดน้อยลงจากเดิมมากนั่นเอง ตัวอย่างของเครื่องมือจับปลาที่ชาวบ้านใช้จับปลาในอดีต เช่น

1. กรบ

กรบเป็นเครื่องมือที่มีปลายแหลมที่ใช้แทงปลาขนาดใหญ่ มีลักษณะคล้ายฉมวก ลักษณะของกรบ ลักษณะของกรบ กรบจะมีปลายเป็นเหล็กแหลมขนาดใหญ่กว่าฉมวก แต่มีถือือเป็นด้ามไม้ เนื้อแข็งจะสั้นกว่าด้ามฉมวกที่ทำด้วยไม้ไผ่ เหล็กปลายแหลมที่เป็นส่วนที่แทงปลา อาจมี 3 แฉก หรือ 5 แฉก และ 7 แฉกก็ได้ การประดิษฐ์ด้ามกรบใช้สำหรับจับเวลาแทงปลา ใช้ไม้เนื้อแข็ง ส่วนปลายด้ามถือือทำให้โค้งงอ เพื่อให้จับได้กระชับแน่นเมื่อแทงปลาติดแล้ว หากปลาดิ้นก็ใช้แรงน้ำหนักจากตัวคนกดลงไปตีตัวปลาได้ โดยไม่ต้องเจ็บมือปลายด้ามกรบบริเวณมือ

จับบางที่มีการแกะสลักกลดลายเป็นรูปหัวสัตว์ต่างๆ เช่น ลิง นก งู เป็นต้น ถัดจากมือจับซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งจะใช้ไม้ไผ่รวกลำเล็กๆ ช่อสั้นๆ แข็งแรงทนทาน จำนวนลำไม้ไผ่เท่ากับจำนวนแฉกของกรบ เช่น ถ้ากรบมี 3 แฉกก็ต้องใช้ไม้ไผ่ยาวขนาด 50 - 60 เซนติเมตร 3 ท่อน ใช้หวายหรือลวดถักยึดให้แยกออกจากกันเป็นแฉกๆ ปลายไม้รวกผูกยึดกับด้ามไม้เนื้อแข็ง เหล็กสวมทับกับไม้รวกนั้น ใช้วิธีการเผาเหล็กให้แดง ใส่ครึ่งไว้ในรูไม้ไผ่กดเหล็กเข้าไปในรู เมื่อครึ่งละลายและเย็นลงแล้วจะยึดเหล็กสวมได้แน่นจากนั้นใช้วงแหวนเหล็กกว้าง 3 สวมทับรัดให้แน่นอีกครั้งหนึ่ง ปลายกรบที่เป็นเหล็กสำหรับไว้แทงปลาจะแหลมคมมาก (ไพวัน คงกระพันท์, 2542 หน้า 348)

วิธีการใช้นั้น ผู้ที่ออกไปหาแทงปลาจะจับที่มีมือถือ มักใช้กรบแทงปลาในบริเวณน้ำไหลลึกไม่เกินหัวเข่า วิธีการแทงปลาอาจปักกิ่งไม้วางไว้ห่างๆ บริเวณน้ำไหลหากปลาวายผ่านมาจะทำให้กิ่งไม้ที่ปักไว้ไหวๆ เป็นสัญญาณให้รู้ว่า ปลาวายผ่านมาแล้วจะได้แทงปลาถูก หรือใช้แทงปลาที่หลบอาศัยใต้ต้นวัชพืชในฤดูร้อน (ไพวัน คงกระพันท์, 2542, หน้า 349)

2. จัน

จันเป็นเครื่องดักปลาขนาดใหญ่ หรือบางครั้งอาจใช้ดักสัตว์ใหญ่ก็ได้ ลักษณะของจันคล้ายกับกรงดักสัตว์ มีประตูกลสำหรับปิดขังเมื่อปลาเข้าไปภายใน ตัวจันมักสานด้วยตอกผิวขนาดใหญ่ บางที่ใช้ลำไม้ไผ่ผ่าออกเป็นซี่ตอกขนาดใหญ่ โดยเว้นช่องปล้องไว้เป็นส่วนกัน แล้วใช้ตอกขนาดใหญ่สานเวียนมาจากส่วนกันออกมาจนถึงปาก โดยสานเป็นตาห่างๆ ส่วนปากใช้ไม้ไผ่หวายและตอก ปะทับกันเป็นกรอบสี่เหลี่ยม แล้วทำประตูปิดเปิดได้ด้วย การใช้ไม้ไผ่ขนาดยาวเป็นรางสำหรับชักประตูขึ้นลง

ส่วนบนสุดมีท่อนไม้วางขวางเป็นโครงและสำหรับพาดสายชัก ซึ่งเป็นสายยกประตูจันขึ้นขณะดัก สายชักมักทำด้วยหวายนี้จะมีปิ่น ซึ่งทำเป็นเดือยผูกไว้ที่ปลาย โดยขัดกับไม้ขวางซึ่งผูกกับเส้นใยหวายที่สอดลงไปในตัวจัน โดยผูกเส้นใยเป็นระยะห่างกันพอประมาณสัก 5 - 6 เส้น ประมาณว่าเมื่อปลาวายเข้าไปชนเส้นใยหรือหางโบกถูกเส้นใยจะทำให้ไม้คานเลื่อนลงมาปิ่นจะหลุดจากการขัดกับไม้คาน ประตูจะเลื่อนมาปิดปลาจะติดอยู่ภายในจัน และที่ประตูจันมักจะทำให้ก้อนอิฐหรือก้อนหินที่มีขนาดเหมาะสมๆ ที่จะถ่วงให้ประตูปิดลงมารวดเร็ว มีน้ำหนักกดไม่ให้ประตูเปิด

นอกจากนี้ บนส่วนไม้ที่เป็นคานอยู่เหนือน้ำจะผูกเกาะเล็กๆ ไว้ เพื่อว่าเวลามีปลาติดจันจะดึงเขย่าเกาะให้ดังเป็นสัญญาณให้เจ้าของรู้ว่าปลาติดจันแล้ว จันชนิดนี้เรียกว่า "จันโย" ใช้ดักปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลาค้าว ปลาชวาย ปลาเทโพ ปลากด ปลากะโห้ ฯลฯ

ปลากะโห้ นั้น จัดว่าเป็นปลาที่อยู่ในวงศ์เดียวกับปลาตะเพียน ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกชนิดหนึ่ง ที่มีรายงานว่า มีลำตัวยาวถึง 3 เมตร มีน้ำหนักถึง 120 กิโลกรัม ลำตัวปกคลุมด้วยเกล็ด

ขนาดใหญ่มาก ซึ่งแสดงว่า ในอดีตลุ่มน้ำยมนี้จะต้องมีความอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่งของประเทศไทยอย่างแน่นอน โดยจากการที่ผู้ศึกษา ได้สืบค้นจากหนังสือเกี่ยวกับเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำของท่านอาจารย์ ไพวัน คงกระพันท์ ในหนังสือชื่อ ภูมิปัญญาชาวบ้านท้องถิ่นสุโขทัย ที่มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่เป็นประจักษ์พยานที่พอจะหาได้ในท้องถิ่น ของชุมชนบ้านกง จากเครื่องมือหาปลาที่ยังหลงเหลืออยู่ที่ในความทรงจำของคนรุ่นเก่าแล้ว เพราะเครื่องมือชนิดนี้ มีขนาดใหญ่เก็บรักษายากทำให้บุบสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านพ้นไป

จันจะตั้งไว้ตามริมน้ำลำคลอง โดยหันปากจันขวางทางริมน้ำไหล ใ้เผือกหรือกิ่งไม้ขัดเป็นตาห่างๆ เป็นแนวกันปลาให้ว่ายเลาะเข้าไปในจัน ซึ่งวิธีการดักปลาด้วยจันไม่ต้องใช้เหยื่อล่อปลาจะว่ายทวนน้ำเข้าไปเอง แต่ถ้าใช้สำหรับดักสัตว์บก จะต้องใช้จันดักขวางทางเดินของสัตว์ เช่นเดียวกับดักปลา หรือบางทีก็อาจก็อาจใช้เหยื่อล่อ เช่น ไข่ไก่ล่อไว้เมื่อต้องการดักเสือปลาหรือเสือขนาดเล็ก เมื่อเสือหรือสัตว์หลงเข้าไปก็จะติดจันเดินวนเวียนไปมาหรือตะเกียกตะกาย ดังมีสำนวนไทยที่กล่าวว่า "เสือติดจัน" (ไพวัน คงกระพันท์, 2542, หน้า 349)

3. ไช

ไชเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ มีหลายรูปแบบ แต่ละแบบมีวัตถุประสงค์และวิธีใช้แตกต่างกันไป เช่น ไชยก หรือ ไชใหญ่ เป็นไชนอนขนาดใหญ่สำหรับวางประจำที่ตามลำน้ำลึก หรือสายน้ำใหญ่ ซึ่งเป็นทางเดินของปลามีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร หรือโตกว่านี้ มีความยาวประมาณ 3 - 5 เมตร มิงอาจอยู่ในแนวนอนตรงส่วนปากและงาค้น เพื่อแบ่งตอนของตัวไชตามแนวนอนเป็น 2 - 3 ตอน ตรงส่วนท้องของแต่ละตอนมีที่ปิดเปิด สำหรับล้วงเอาปลาออกเรียกว่า "ปั้งไช" เว้นแต่ตอนท้ายสุดมักทำที่เปิดปิดขนาดใหญ่กว่าตอนอื่นๆ ไว้ตรงส่วนกัน เนื่องจากไชยกเป็นไชนอนขนาดใหญ่ต้องใช้รอกหรือเพลลา เป็นเครื่องผ่อนแรงในการวางเข้าที่ดักและการกู้ไช

ไชรำ เป็นไชนอนขนาดเล็ก ตอนบนเล็กมากผูกถี่ ลักษณะอย่างไชหัวหมู ใช้ดักกุ้งในฤดูน้ำหลากหรือดักปลาตัวเล็กๆ

ไช คือ เครื่องมือในการจับปลาชนิดหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านชนิดหนึ่ง เมื่อปลาเข้าไปในไชแล้ว จะถูกกักอยู่ในไชและไม่สามารถออกมาได้ การดักไชดักปลา ก่อนอื่นนั้นต้องไปตัดไม้ไผ่มาก่อน และไม้ขง ที่ทำจากเถาวัลย์หรือไม้ข่อยนำมาขัดแบบวงกลม เพื่อเป็นตัวยึดในการดักไช และเหล่าไม้ไผ่ ที่สำคัญคนเหล่าไม้ไผ่ต้องมีความชำนาญ ชาวบ้านจะนั่งล้อมวงกันดักไชในตอนที่ยังว่างจากการทำนา ทำไร่ แล้ว ก็ชักชวนกันมานั่งล้อมวงดักไช การที่ชาวบ้านมานั่งล้อมวงกันดักไชนี้ ถือว่าเป็นการเชื่อมความรักและสามัคคีอีกรูปแบบหนึ่ง การดักไชนี้มีมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง และตกทอดกันมานานแล้ว รายได้จากการดักไชนี้มีเล็กน้อย วันหนึ่งดักไชได้ 2 อัน ตกอันละ

35 บาท แต่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อจากชาวบ้านตกอันล้า 200 บาท แล้วนำไปขายต่อตกอันละ 450 บาท ซึ่งถือว่าพ่อค้าคนกลางได้กำไรสูง แต่ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็ถูกเอาเปรียบมากด้วย

เกี่ยวกับความเชื่อของคนโบราณในเรื่องไซ ถือกันว่า ถ้านำไปแขวนไว้หน้าบ้านหรือร้านค้า ถ้าทำการค้าทำให้กิจการเจริญรุ่งเรือง แต่ในปัจจุบันนี้ปริมาณปลาได้ลดน้อยลงทุกปี โดยดูจากข้อมูลสถิติปริมาณปลาตามลุ่มน้ำต่างๆ ที่เคยมีอยู่ในธรรมชาติได้ลดจำนวนลงอย่างน่าใจหาย ซึ่งเมื่อในอดีตนั้น หอย หรือ ปู จะมีเป็นจำนวนมากแต่ในปัจจุบัน ทรัพยากรเหล่านี้บางอย่างก็กำลังที่จะสูญหายไปไม่ช้า ถ้าไม่มีการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้เป็นอย่างดี

รูปธรรม ชาวบ้านเล่าว่า เกิดจากการใช้สารเคมีจำพวกยาปราบศัตรูพืช ที่เกษตรกรที่ปลูกข้าวและพืชไร่ พวกมันปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ ลำคลอง หนอง บึง ฯลฯ ต่างๆ อย่างต่อเนื่องทุกปีจนทำให้สัตว์เหล่านี้อยู่ไม่ได้พากันตายไปบ้าง ที่เหลือก็พากันอพยพไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่ (สิริพร กุ่ยกระโทก, 2550)

ไซนึ่ง คือ ไซดักปลาประเภทที่ทำปากและงาไว้ด้านข้าง เมื่อใช้ดักไซจะอยู่ในแนวตั้ง จึงเรียกว่า ไซนึ่ง ต่างกับไซชนิดอื่นๆ ซึ่งเมื่อดักต้องวางในแนวนอน

ไซลาว เป็นไซที่ชาวไทยชาวอีสานนำเข้ามาใช้ ลักษณะหัวสอบท้ายสอบ หัวท้ายเปิดปิดมีงาอยู่ที่ด้านข้างตรงช่วงกลางไม้ที่เล็กผูกถัก ชาวบ้านชุมชนบ้านกงใช้สำหรับดักสัตว์น้ำขนาดเล็ก

ไซหัวหมู มีขนาดโตปานกลาง ก้นด้วยดอกลูกเล็กกลมและผูกถักโดยรอบ ตรงส่วนปากมีงาปากกว้างท้ายเรียว ก้นอาจรวบหรือสูงเขียดขึ้น มีจะบังเปิดปิดได้ ใช้ดักสัตว์น้ำขนาดเล็กและขนาดกลาง

ไซนาง มีขนาดโตปานกลาง ลักษณะของไซนาง คือเปิดช่วงบนตลอด ช่วงล่างและช่วงล่างโค้ง ก้นด้วยดอกลูกแบน และผูกถัก มีฝือกปิดช่วงบน ใช้ดักปลาขนาดเล็กที่ผ่านร่องน้ำพร้อมกันคราวละมากๆ ในฤดูเดือน 11 - 2 ซึ่งเป็นฤดู "ปลาขึ้น" ซึ่งปลาจะว่ายออกจากห้วยหนองคลองบึงกลับลงสู่แหล่งน้ำใหญ่อย่างแม่น้ำยม ทั้งนี้เพราะไซชนิดนี้ เทปลาออกได้ง่าย

จากการบอกเล่าของชาวบ้านว่า มีเครื่องมือ อย่างหนึ่งใช้ขังปลา ไม่ได้ใช้ดักจับปลา แต่เรียกชื่อนำหน้าว่า "ไซ" เหมือนกันคือ "ไซทน" สิ่งนี้ก็เห็นจะได้รับวิวัฒนาการไปจากไซอีกต่อหนึ่งคือทำลักษณะคล้ายไซ แต่มีขนาดเล็กและสั้นกว่ามากขนาดโดยประมาณความยาวราวฟุตเศษ ผูกโครงร่างอย่างไซ ช่วงกลางป่อง หัวท้ายเรียวเล็กลงเล็กน้อยข้างละเท่ากัน ด้านบนสุดตรงช่วงกลางเจาะช่องสี่เหลี่ยมเป็นปากมีฝาเปิดปิดได้ และใช้สลักสกัดฝาให้ติดแน่นกับตัวไซทน ไซทนมีคุณสมบัติพิเศษ คือใส่ปลาแล้วสามารถวางแช่น้ำได้ ทำให้ปลามีชีวิตอยู่ได้นานกว่าใส่ช่องโดยทั่วไป (ไพวัน คงกระพันซ์, 2542, หน้า 351)

4. เบ็ด

เป็นเครื่องมือตกปลา ที่ชาวประมงชุมชนบ้านกงใช้กันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เบ็ดพื้นบ้านที่คนทั่วไปจะไม่ค่อยได้คุ้นเคยกันนัก เช่น เบ็ดนางรำ และเบ็ดพาน โดยที่เบ็ดนางรำ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเบ็ดหยกมาด ลักษณะเบ็ดนางรำจะมีเบ็ดมัดไว้ทั้งสี่ด้าน เบ็ดนางรำส่วนใหญ่ใช้ตกปลาแดงเบื่อน* แต่ชาวบ้านเรียกปลาชนิดนี้ว่า ปลาเบี้ยวหรืออ้ายเบี้ยว

การเรียกเบ็ดตกปลาชนิดนี้ว่า เบ็ดนางรำก็เพราะลักษณะการมัดเบ็ดเข้ากับเขาควายเผือก มีรูปร่างโค้งงอและอ่อนไปตามแรงน้ำที่ไหลปะทะ อาจคล้ายคลึงกับท่วงท่าการรำรำอันอ่อนช้อยของนางละคร

การที่เราเรียกเบ็ดชนิดนี้ว่า เบ็ดหยกมาด เพราะว่าการตกปลาจะต้องหยกปลา คือการกระตุกและหย่อนเชือกลงอยู่เสมอ เวลาตกปลา ประกอบกับการตกปลาต้องใช้เรือมาดพายไปในที่ต่างๆ จึงเรียกรวมกันว่าเบ็ดหยกมาด

ลักษณะเบ็ดนางรำใช้ตะกั่วหล่อเป็นรูปตัวปลาสร้อยตัวเล็กๆ ผูกมัดกับสายเชือกตะกั่ว ตัวปลาด้านหลังปลาเจาะรู 2 รูทะลุเพื่อเสียบเขาควายเผือก 2 เส้น ซึ่งเหลาเส้นเล็กๆ ขนาดเส้นเอ็นร้อยเป็นรูปกากบาท เส้นเขาควายเผือกเหลาเส้นกลม มีความยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ปลายเส้นเขาควายเผือก 4 ด้าน ใช้เชือกมัดเบ็ดขนาดเบอร์ 10 ในลักษณะคว่ำขอลงเข้าหาตะกั่วเป็นรูปตัวปลา ก่อนตกปลาจะใช้ใบช่อยขัดตัวปลาตะกั่วให้ขาวเป็นเงา ปลาในน้ำเห็นก็นึกว่าเป็นปลาจริงต่างว่ายเวียนไปมา เพื่อเข้ามากินปลาล่อก็จะถูกเบ็ดเกี่ยว เมื่อปลาตื่นแรงเบ็ดติดเข้าเขาควายเผือกอันอื่นๆ จะแกว่งไปแกว่งมาเข้าเกี่ยวกับตัวปลาอีก

เบ็ดนางรำที่ใช้กันอยู่ในพื้นบ้านมี 2 ชนิด คือ เบ็ดนางรำชนิดใช้สายเชือกและเบ็ดนางรำชนิดใช้คันไม้

เบ็ดนางรำชนิดใช้สายเชือก ใช้ตัวเบ็ดและตะกั่วพิมพ์รูปปลามัดสายเชือกผ่อนให้ตัวเบ็ดจมลงไปในน้ำลึก มักใช้เบ็ดชนิดนี้ในบริเวณน้ำไหล ดึงปลายเชือกขึ้นๆ ลงๆ เพื่อเป็นการกระตุกเบ็ด ปลาซึ่งว่ายโฉบตัวปลาหลอด้วยตะกั่วจะถูกเบ็ดด้านใดด้านหนึ่งเกี่ยวและด้านอื่นๆ จะช่วยเกี่ยวด้วย หากปลาตื่นมาถูก เบ็ดนางรำชนิดใช้กับคันไม้ ผูกเชือกกับเรือคันไม้ไผ่ที่ปลายคันมีห่วงหรือรอกเพื่อร้อยสายเบ็ดห่วงหรือรอกนี้มีไว้ สำหรับผ่อนสายเบ็ดเมื่อปลาติด ใช้ในบริเวณน้ำลึก น้ำวน ยกคันเบ็ดขึ้นๆ ลงๆ วาดไปวาดมาหรือกระตุกให้เบ็ดนางรำเคลื่อนไหว เพื่อล่อปลาให้มาโฉบเหยื่อ เบ็ดที่มีมัดไว้จะเกี่ยวกับตัวปลาหางปลา นอกจากจะติดปลาเบี้ยวแล้วยังติดปลาประเภทไม่มีเกล็ดทั้งหลาย เช่น ปลาค้าว ปลาทราย ปลากรด (สนม ครุฑเมือง, 2531, อ้างอิงในไพวัน คงกระพันท์, 2542, หน้า 352 - 353)

เบ็ดพาน เป็นเครื่องมือตกปลาที่มัดรวมไว้เป็นจำนวนมากที่ค้ำวเชือกเรียงกันเป็นระยะ แต่ไม่เกี่ยวเหยื่อล่อปลาใดๆ ทั้งสิ้น เบ็ดชนิดนี้บางครั้งชาวบ้านเรียกว่า "เบ็ดอนาถา หรือเบ็ดระเวง" ลักษณะเบ็ดพาน จะเป็นเบ็ดที่มีขนาดใหญ่ (ประมาณเบอร์ 5) ฟันเชือกทำเป็นค้ำวยาวประมาณ 50 เมตร ใช้เชือกพันมัดกับตัวเบ็ดเป็นเงื่อนเรียกว่า เงื่อนตะกรุดเบ็ด สายเบ็ดแต่ละสายจะยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ระยะมัดเบ็ดห่างกันแต่ละสายประมาณ 10 เซนติเมตร การมัดเบ็ดที่เช่นนี้ เพราะต้องการให้ปลาดตัวใหญ่ที่ว่ายผ่านมาถูกเบ็ดเกี่ยว โดยเฉพาะในอดีตมีปลาชุกชุมมาก (มนัส โกศล นิจโกด, 2533 , อ้างอิงใน ไพวัน คงกระพันท์, 2542, หน้า 353) เล่าถึงสภาพปลาในเมืองสุโขทัยเมื่อปี 2464 ว่า "พอถึงฤดูน้ำลด...ระยะนี้ น้ำในลำน้ำยมจะเต็มไปด้วยปลาที่พากันว่ายออกจากลำคลองต่างๆ อย่างหนาแน่น พวกเด็กๆ พากันจับปลากันอย่างสนุกสนาน ตามลำคลองจะได้ปลาดตัวใหญ่ๆ เช่น ปลาค้าว เวลาหามาทางจะลากดิน ปลาอื่นๆ ก็มีปลาช่อน ปลากด ปลาชะโอน* (ทางกรุงเทพฯ เรียกปลาเนื้ออ่อน) ปลาตะเพียน ล้วนแต่ปลาดตัวโตๆ ทั้งนั้น โดยเฉพาะปลาสร้อยมีมากจริงๆ เราพายเรือไปมาในลำน้ำยมเอาใบพายวาดไปมา ปลาสร้อยจะกระโดดเข้ามาในเรือเอง"

จากการบอกเล่าของมนัส โกศล นิจโกด (อ้างอิงใน ไพวัน คงกระพันท์, 2542, หน้า 354) ทำให้ผู้ศึกษาพอที่จะมองเห็นภาพความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำยมในอดีต ที่ชุมชนบ้านงมีความผูกพันกับสายน้ำแห่งนี้มาเป็นระยะเวลายาวนานนับเป็นร้อยกว่าปี ย้อนหลังไปในอดีตได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่มีการใช้เบ็ดพานขนาดใหญ่ไม่เกี่ยวเหยื่อล่อปลา เพียงแต่มัดค้ำวขวางลำน้ำไว้ก็มีปลาร่ายมาเกี่ยวเบ็ดได้แล้ว

วิธีการใช้เบ็ดพาน ซึ่งค้ำวขวางแม่น้ำไว้ให้ตึง โดยใช้เรือพายไปชิงค้ำวเบ็ด ใช้ก้อนหินมัดถ่วงค้ำวเป็นระยะ แต่อย่าให้ก้อนหินถ่วงน้ำหนักมากเกินไป บริเวณที่มัดก้อนหินถ่วงก็จะมัดทุ่นลอยไว้ตลอดคร่าว ทุ่นลอยอาจทำจากกระบอกไม้ไผ่ ทุ่นไม้ไผ่ หรือลูกมะพร้าวแห้งก็ได้ การมัดทุ่นดังกล่าวจะทำให้เบ็ดไม่จมอยู่กับพื้นน้ำ แต่จะจมเท่ากับระยะเส้นเชือกที่มัดตัวเบ็ดกับค้ำวนั้นเบ็ดพานจะห้อยขนานกับพื้นน้ำ ถ้าปลาร่ายมาถูกเบ็ด ขอบเบ็ดจะเกี่ยวตัวปลา ปลาจึงดิ้น ถ้าเบ็ดมัดไว้ระยะถี่ก็จะเกี่ยวกับตัวปลาอีก ส่วนใหญ่ปลาที่ติดเบ็ดพานจะเป็นปลาใหญ่ที่ไม่มีเกล็ด เช่น ปลาค้าว ปลากด ปลาชวายเป็นต้น

วิธีการเก็บเบ็ดพานจะทำให้ประกบตัวเบ็ดไว้ให้มิดชิด และสะดวกในการใช้ ไม่ทำให้สายเชือกยุ่งพันกัน แต่ปัจจุบันนี้เบ็ดชนิดนี้ไม่มีใช้แล้ว เพราะปลาในลำน้ำไม่ชุกชุมเหมือนสมัยก่อน

ชุดเครื่องตกปลา ชุดเป็นเครื่องตกปลาชนิดหนึ่ง ส่วนมากจะใช้ตกปลาช่อน ปลาอุก ชุดสานเป็นตาเหลี่ยมๆ ขนาดเท่าตาข่ายทำเป็นรูปทรงกระบอก ลักษณะเรียวยาวเล็ก ส่วนกันตกปลาย

ปิดตัน ไม่ให้ปลาออกได้ ปลาขนาดใหญ่ให้ปลาเข้าได้สะดวก ลักษณะของชุด ชุดจะถักหรือสานด้วยหวาย เชือก เถวัลย์ เป็นตาห่างๆ บางหมู่บ้านก็ใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นซี่ๆ แล้วถักด้วยหวาย ตรงกันจะตัดข้อไม้ไผ่มาปิดกัน ไม่ให้ปลาดันทะลุออกไปได้ ชุดมีความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ที่ปากชุดจะมีเส้นหวายหรือเชือกผูกมัดไว้ เวลาใช้ดักปลาก็ใช้เชือกหรือหวายผูกกับหลักไม้ไว้ เพื่อไม่ให้ปลาดันพาชุดออกไปไกลๆ เชือกหรือหวายที่ผูกปากชุดชาวบ้านเรียก "สายเลี้ยง"

วิธีการดักชุด ทำได้ 2 วิธีการคือ วิธีที่หนึ่ง ชุดมักนิยมดักกันในเดือน 6 เพราะเป็นฤดูฝน ปลาจะว่ายไปออกไซในน้ำตื้น ตามริมหนอง คลอง บึง ฉะนั้นจึงวางชุดไว้ในบริเวณคันนา หรือบริเวณน้ำไหลรินๆ น้ำค่อนข้าง หรือในแหล่งน้ำที่ปลาจะออกมาเพื่อข้ามไปอีกแหล่งหนึ่ง มัดสายเลี้ยงให้แน่น เวลาปลาเลือกตัวตื้นมาเข้าปากชุด ปลา ก็จะพยายามเลือกตัวไปข้างหน้าอยู่เรื่อยๆ (ธรรมชาติของปลาจะไม่ถอยหลังกลับ) วิธีที่สอง ชุดดักในบริเวณน้ำลึกท่วมข้อเท้า น้ำไหลไม่แรงนัก ปลาดักชุด การดักน้ำลึกกว่าวิธีที่หนึ่ง แต่การใช้วิธีที่หนึ่งปลามักจะตาย เพราะพอปลาเข้าชุดแล้วจะกลับตัวออกทางปากไม่ได้ เพราะชุดมีขนาดเท่าๆ กับตัวปลา ปลา ก็จะดันไปข้างหน้าเท่านั้น ปลาดักชุดวิธีที่สอง มักจะตายด้วยเหตุที่ไม่สามารถว่ายน้ำได้ขึ้นมาเอาอากาศที่ผิวน้ำหายใจได้ การใช้ชุดแต่ละครั้งต้องล้างชุดให้สะอาด คราบคาบปลาจะได้ไม่ติดชุด เป็นการป้องกันไม่ให้ปลาได้กลิ่น ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าปลาได้กลิ่นคาบจะไม่เข้าชุดอีก

5. ยอ

ยอเป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่งที่พบเห็นได้ โดยทั่วไปในพื้นที่ลุ่ม ลักษณะของยอถ้าเป็นยอขนาดใหญ่ จะประกอบด้วยคันไม้ไผ่ทั้งลำ นำมาผูกไขว้กันเป็นกากบาทหน้าตาข่ายสี่เหลี่ยม มาผูกติดกับปลายไม้ทั้ง 4 มุม ตาข่ายของยอจะตั้งให้คันยอโค้งเข้าหากัน ปลายคันของยอบรรจบกับแท่นที่ตั้ง มีเชือกผูกห้อยกับไม้คันชักทำด้วยไม้จริง 2 อัน ปลายบรจบกันเป็นรูปตัววี มีไม้ขวางอย่างชันบันได ไม้คันชักนี้มี 2 อันผูกติดไว้เป็นมุม 45 องศา มีเชือกหรือลวดโยงปลายไม้ในรูปสามเหลี่ยม ปลายไม้คันซึ่งอันที่ 2 ผูกติดไว้เป็นเครื่องถ่วงน้ำหนักให้สมดุลกับปลายคันซึ่งที่มียอห้อยอยู่ ตรงโคนไม้คันซึ่งทั้งสองข้าง มีแกนเหล็กสอดเป็นหมุดอยู่ระหว่างเสาไม้ 2 ต้น เสา นั้นต้องแข็งแรงมั่นคงพอที่จะรับน้ำหนักของส่วนประกอบทั้งหมดของยอได้ ดังนั้นยอขนาดใหญ่จึงมักยึดไว้กับสะพาน

วิธีการใช้ ยอขนาดใหญ่จะยกหรือจมนลงได้ต้องเพิ่มน้ำหนักให้เกิดความไม่สมดุล ซึ่งคนยกคนเดียว ไม่สามารถยกยอนหนักเป็นร้อยกิโลกรัมได้ เพียงแต่เดินขึ้นไปบนไม้คันซึ่งเท่านั้น ถ้าต้องการให้จมนซึ่งที่มียอ น้ำหนักตัวจะช่วยถ่วงให้ยอจมนลงได้ง่าย หากต้องการยกยอขึ้นจากน้ำก็ป็นขึ้นไปใช้น้ำหนักตัวกดไม้คันซึ่งให้ต่ำลงแล้วกระดกส่วนที่มียอให้สูงขึ้น คนยกยอก็จะจับปลาที่เข้าไปติดยอได้โดยง่าย การทำงานของยอดังกล่าว เป็นการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

พื้นฐาน คล้ายกับครกกระเดื่อง คือความไม่สมดุลกันของวัตถุนอกกับแรงดึงดูดของโลก (ไพวัน คองกระพันธ์, 2542, หน้า 352 - 357)

จากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแม่น้ำยม ทำให้คนที่อยู่ในชุมชนบ้านตนเองและบริเวณชุมชนใกล้เคียงต้องพยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว โดยเฉพาะการมองหาอาชีพใหม่ๆ เข้ามาเสริมรายได้ของครัวเรือน จากที่ในอดีตพึ่งพิงธรรมชาติลุ่มๆ ชุ่มช่นเป็นหลัก แต่เมื่อทรัพยากรหมดไป คนที่อยู่ก็ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดให้ได้

การปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

จากในอดีตบ้านงมีอาชีพทำการประมงเป็นหลัก หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหมู่บ้านทำประมงเลยก็ว่าได้ แต่ในปัจจุบันภาพเหล่านั้นเหลือน้อยลงไปทุกที สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำในแม่น้ำยม ที่ในปัจจุบันเราเห็นมีการซื้อขายปลาอย่างคึกคักนั้น เป็นเพราะชาวบ้านที่มีพื้นที่นาอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำยม ที่มีน้ำท่วมถึงได้ใช้วิธีการขุดปล่อยเอาไว้ในช่วงฤดูแล้ง เพื่อเมื่อเวลาแม่น้ำยมท่วมเอ่อล้นท่วมตลิ่ง ปริมาณน้ำเหล่านี้ก็จะไหลเข้ามาในพื้นที่ที่พวกเขาได้ขุดปล่อยเอาไว้แล้ว ปลาก็จะตามน้ำที่ไหลเข้าพื้นที่ที่พวกเขาขุดปล่อยเอาไว้ ซึ่งพ่อแม่ในชนวนในช่วงหน้าแล้งแห่งหมดชาวบ้านเหล่านี้ เขาก็จะวิดบ่อเพื่อเอาปลาที่ในบ่อปล่อยมาขายซึ่งก็สามารถบรรเทาความเดือดร้อนของชาวประมงได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็เฉพาะชาวประมงที่มีพื้นที่นา น้ำท่วมถึงเท่านั้น แต่สำหรับชาวประมงที่ไม่มีพื้นที่นาพอถึงฤดูแล้งก็ต้องออกไปประกอบอาชีพอย่างอื่น ๆ เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวแทนรายได้ที่ขาดหายไปในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งก็ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวอีกอย่างหนึ่ง เพราะหัวหน้าครอบครัวต้องจากบ้านไปทำงานยังที่ที่ห่างไกลครอบครัว ไม่เหมือนในอดีตที่เข้าออกไปหาปลาตกเย็นกลับมาอยู่พร้อมหน้าครอบครัว จากสาเหตุนี้ก็ก่อให้เกิดปัญหาครอบครัวอีกอย่างหนึ่งติดตามมา ก่อให้เกิดการหย่าร้างเพิ่มมากขึ้น คนแก่เด็กถูกทอดทิ้ง คนในชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับราชการกัน ในเรื่องของประกอบอาชีพด้านการทำประมง

คุณบุญทันเล่าว่า ชาวประมงที่บ้านงกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในสวนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงนั้น มักจะกระทบกระทั่งกันทุกปี และในบางครั้งชาวประมงก็เสียชีวิตเนื่องมาจากการใช้โพงพางดักปลา แต่พอเจ้าหน้าที่หน่วยปราบปรามการลักลอบทำประมงในพื้นที่อนุรักษ์ แต่ชาวประมงเข้าไปดักจับปลาพอเห็นเจ้าหน้าที่มาก็กลัวความผิด แต่ด้วยความรีบร้อนทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้น สายโพงพางที่ตัดออกจากการดักจับปลามาพันรัดกับข้อเท้า แล้วดึงให้ชาวประมงคนนั้นจมหายไปแม่น้ำยม แล้วก็เลยพาให้เสียชีวิตในที่สุด บรรดาพี่น้องของผู้ตายโกรธแค้นเจ้าหน้าที่ประมงเป็นอย่างมากถึงกับจะเอาชีวิตกันเลย แต่ด้วยชุมชนนี้มีผู้นำที่เข้าใจ

ปัญหาและหน้าของทั้งสองฝ่ายเป็นอย่างดี ทำให้ในที่สุดก็สามารถตกลงกันได้ด้วยดี ไม่มีการล้างแค้นหรือแก้แค้นกันจนนำไปสู่ความสูญเสียอีกครั้งหนึ่ง นับว่าเหตุการณ์นี้ก็จบลงได้ด้วยดี และทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยการใช้วิธีการพูดคุยกันปรึกษาหารือกันและนำมาสรุปเป็นข้อตกลงร่วมกัน (บุญทัน เนียมหอม, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2550)

การปรับตัวรับอาชีพใหม่ของคนชุมชนบ้านกง

ชาวบ้านชุมชนบ้านกงในปัจจุบันนี้ มีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่ในอดีตชุมชนแห่งนี้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในแม่น้ำยมเป็นหลัก สำหรับการประกอบอาชีพ แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแม่น้ำยม ที่พอลมถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำเมื่อไม่มีน้ำนั้นย่อมหมายถึงผลกระทบที่ตามมาของผู้ที่มีอาชีพทางด้านที่เกี่ยวข้องกับน้ำ จะต้องมองหาหนทางที่จะอยู่รอดให้ได้ โดยคนที่ไม่พินิจทำอะไร ทำนา เมื่อหมดฤดูนาปลูกก็ต้องออกไปหางานทำนอกชุมชน เช่น ไปรับจ้าง ที่จังหวัดพิษณุโลก หรือ บางกลุ่มก็จะไปหางานทำที่กรุงเทพมหานคร

โดยได้ค่าจ้างพอที่จะให้อยู่รอดจนถึงฤดูทำนา ก็คือฤดูฝนมาใหม่ก็จะกลับเข้ามาที่ชุมชนอีกครั้งหมุนเวียนอยู่แบบนี้ไม่จบไม่สิ้น สาเหตุก็คือ การที่คนขายขอบพวกนี้เขาไม่ได้รับการดูแลแก้ไขอย่างจริงจังจากผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เพราะอย่างที่ทราบๆ กันว่า นโยบายต่างๆ กำหนดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น ไม่ได้มองไปถึงอนาคตอย่างจริงจัง หากคนสานต่องานที่เป็นรูปธรรมอย่างยั่งยืนแทบไม่เห็น โดยในช่วงหมดฤดูทำนาก็จะเข้าไปรับจ้างก่อสร้างตามเมืองใหญ่ๆ บ้างไปกรุงเทพฯ และก็มีบางส่วนไปขายแรงงานที่ต่างประเทศ จากการได้สัมภาษณ์นางแหลม ยิ้มยวน อายุ 55 ปี บอกกับผู้วิจัยว่า คนชุมชนบ้านกงส่วนใหญ่จะมีการศึกษาดีในระดับหนึ่ง แต่อีกส่วนหนึ่งก็ยังมีฐานะยากจนอยู่ ซึ่งก็คงจะคล้ายกับงานวิจัยของท่านอาจารย์ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะเรื่อง “เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตอนล่างลักษณะ พัฒนาการ และการปรับตัว”

ซึ่งจากที่ท่านอาจารย์ จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ สรุปว่า เศรษฐกิจหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง ในยุคประมาณต้นศตวรรษที่ 20 มีลักษณะพอเพียง การผลิต การกระจาย และการบริโภค ผลผลิตหมุนเวียนอยู่ในชุมชน และระหว่างชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนประชากรยังมีน้อย ตลอดจนวิถีธรรมเนียมปฏิบัติของคนภายในชุมชนล้วนเป็นปัจจัยก่อให้เกิดความสมดุลอย่างดีในชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งตรงกับคำกล่าวที่ว่าในน้ำมีปลาในนามีข้าว ไม่เกินจริงเลยสำหรับชุมชนบ้านกงนี้ (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ, 2546, หน้า 25)

อาชีพหลักของชุมชนบ้านกงในปัจจุบัน

คนชุมชนบ้านกงในปัจจุบัน มีอาชีพหลัก คือ การเกษตร การทำนา ทำไร่ ทำประมงน้ำจืด เนื่องจากบริเวณที่ตั้งอยู่ของชุมชนบ้านกง มีแม่น้ำลำคลอง และห้วยมาก เช่น ลำน้ำสำคัญคือ ลำแม่น้ำยม คลองตาข่าย คลองเหมืองข้างบางสนิม คลองกร่อนแก่น และคลองตะเข้ และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งสำรวจน้ำมัน ซึ่งโดยเฉพาะน้ำมันนี้ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ได้ทำการสำรวจและขุดเจาะได้น้ำมัน โดยมีการทำท่อส่งน้ำมันไปยังโรงกลั่นน้ำมันที่ลานกระบือ และมีการจัดส่งภาชนะบรรจุท้องที่ที่ขุดเจาะน้ำมันได้ ให้กับบ้านกงเป็นเงินจำนวน 26 ล้านบาทต่อปี จากการที่บ้านกงมีแม่น้ำลำคลอง (วิภาดา คำแพน 2550 สัมภาษณ์) และห้วยเป็นจำนวนมากนี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงเคยรับสั่งว่าอำเภอองไทรลาค พื้นที่เป็นแอ่งกระทะสามารถใช้เป็นพื้นที่รับน้ำจากแม่น้ำยมได้ นอกจากนี้คนบ้านกงบางส่วนยังประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป

1. ชาวบ้านกงในอดีต

ในอดีตนั้นชาวบ้านกงทั้งหมดจะมีอาชีพทำนา แต่เมื่อประมาณ 20 ปีนี้ชาวบ้านกงเริ่มจะมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นการประกอบอาชีพทำไร่ เช่นไร้วัวเหลือง มีการเลี้ยงปลาในบ่อเลี้ยงได้แก่ ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาสวาย และมีการทำไร่นาสวนผสม ต่อมาเมื่อประมาณปีพุทธศักราช 2498 นายเจียน จวนสุข ชาวตำบลหนองตม อำเภอองไทรลาคได้เป็นผู้ริเริ่มนำกล้วยน้ำหว้ามาปลูกเพื่อเป็นอาชีพอีกทางเลือกหนึ่งของชาวบ้านกง จากจุดเริ่มต้นนี้เองจึงทำให้มีผู้ประกอบอาชีพปลูกกล้วยน้ำหว้ากันเป็นอาชีพเพิ่มมากขึ้นอีกเป็นจำนวนมากและเป็นตำบลที่ปลูกกล้วยน้ำหว้ามากที่สุดของจังหวัดสุโขทัย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 12)

2. การทำนาในอดีตของชาวบ้านกง

การทำนาในสมัยก่อนของชาวบ้านชุมชนบ้านกงนั้น จะเป็นการทำนาเพื่อเอาไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญมากกว่าที่จะทำนาเพื่อการค้าเหมือนในปัจจุบันนี้ แต่ถ้าหากมีเหลือจากการบริโภคก็จะนำมาขายและใช้แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันภายในชุมชนในสมัยก่อนระบบตลาดยังไม่มีในชุมชนแห่งนี้ ในอดีตการทำนาของชาวนาชุมชนบ้านกงจะใช้วิธีการหว่าน เนื่องจากสภาพพื้นที่นาเป็นดินที่ลุ่ม เวลานั้นน้ำจะมีน้ำหลากอยู่นาน จึงต้องทำนาหว่านเหมือนกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เรียกว่า “ข้าวนางลอย” ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นนาดำ โดยจะปลูกข้าวในที่ดินซึ่งต้องใช้แรงงานมากกว่าการทำนาหว่าน

การทำนาหว่าน เป็นการปลูกข้าว โดยการหว่านเมล็ดลงไปในพื้นที่เตรียมพื้นที่ไว้แล้ว โดยตรงเป็นที่นิยมมากในปัจจุบัน เนื่องจากประหยัดแรงงานและเวลา สาเหตุหลักมาจากหาคนที่ทำนาเป็นได้ยาก คนรุ่นใหม่ไม่นิยมประกอบอาชีพทำนา ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาในด้านนี้ หากปล่อยไปแบบนี้ ในไม่ช้าประเทศไทยจะเกิดการขาดแคลนชาวนาในอนาคตอย่างแน่นอน เนื่องจากการประกอบอาชีพทำนาถือว่าเป็นงานที่หนัก สำหรับคนรุ่นใหม่ที่มีความต้องการความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น ความอดทนจึงน้อยกว่าคนในสมัยก่อน และภาครัฐก็ขาดการสนับสนุน ให้เยาว์ชนคนรุ่นใหม่เห็นถึงคุณค่าของการเป็นชาวนา ว่าเป็นบุคคลที่น่ายกย่องนับถือมีความเสียสละและอดทนสังคมไทยจะต้องหันมาทบทวนบทบาท ของชาวนาที่มีพระคุณต่อพวกเราที่ทำนาไม่เป็นแต่กลับจ้องแต่จะดูถูกบรรดาชาวนาเหล่านั้น

ภาครัฐควรที่จะประกาศจุดยืนในการผลักดัน ให้มีมหาวิทยาลัยที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของประเทศไทย เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ได้มีการสืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืนตลอดไปชั่วลูกหลาน โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านการทำนาที่เรา รู้จักกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษสืบทอดไป และจากการที่ได้เข้าไปศึกษาท้องถิ่นของชุมชนบ้านกงทำให้ได้ทราบถึงวิธีการทำนาหว่านของชาวมุสลิมบ้านกง ชาวมุสลิมจะทำนาหว่านแบ่งเป็น 2 วิธีด้วยกันคือ นาหว่านข้าวแห้ง เป็นการหว่านเมล็ดข้าวเพื่อคอกฝน และมีชื่อเรียกปลักย่อยไปตามวิธีการทำนาดังนี้ เช่น การหว่านสำรวย เป็นการหว่านในสภาพดินแห้ง เนื่องจากจะหว่านข้าวตอนฝนยังไม่ตก โดยหลังจากการไถสุดท้ายแล้วจะหว่านเมล็ดข้าวลงไปโดยไม่ต้องคราดกลบ เมล็ดข้าวจะตกลงไปอยู่ในระหว่างก้อนดินเมื่อฝนตกลงมาจะทำให้เมล็ดข้าวเหล่านั้นงอกขึ้นมาเป็นต้นข้าว

ในส่วนของนาหว่านหลังซีไถ นั้นเป็นการหว่านในสภาพที่มีฝนตกลงมา และน้ำเริ่มจะขังอยู่ในกระตงนาแล้วก็หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวตามหลัง แล้วคราดกลบทันที

นาหว่านข้าวงอก หว่านน้ำตมหรือหว่านเพาะเลย เป็นการนำเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ถูกเพาะในถังอกคือ (มีงอกออกประมาณ 1-2 เซ็น) แล้วจึงนำมาหว่านลงในกระตงนา ซึ่งชาวนาได้มีการเตรียมดินจนเป็นเทือกแล้ว การหว่านหนีน้ำ ทำในนาที่น้ำฝน เนื่องจากการหว่านข้าวแห้งหรือการตกกล้าไม่ทัน เมื่อจากการเตรียมดินเป็นเทือกดีแล้ว ก็หว่านข้าวที่เพาะจนงอกลงไป ในกระตงนาที่มีน้ำขังอยู่มากจึงเรียกการทำนาหว่านน้ำตม

การทำนาหว่านน้ำตมที่จะให้ได้ผลดีนั้น จะต้องปรับพื้นที่นาให้สม่ำเสมอ มีคันนาล้อมสามารถควบคุมน้ำได้ การเตรียมดินก็ทำเหมือนกับการเตรียมดินในนาดำ หลังการเก็บแล้ว ควรปล่อยให้เมล็ดข้าวที่ร่วงหล่นในนามีเวลางอกเป็นต้นข้าว เพื่อลดปัญหาข้าวเรื่อยๆ หาวัชพืชในนาแล้วจึงไถตะ แล้วปล่อยน้ำเข้าพอให้ดินชุ่มอยู่เสมอ ประมาณ 5 - 10 วัน เพื่อให้วัชพืชงอกขึ้นมา

เป็นต้นอ่อนเสียก่อนจึงปล่อยน้ำเข้านา แล้วทำการไถแปรและคราด หรือจะช่วยให้ลายวัชพืชได้ หากทำเช่นนี้ 1 – 2 ครั้ง หรือมากกว่านั้น โดยทิ้งระยะห่างกันหลังจากการไถแปรและคราดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชั่งน้ำไว้ประมาณ 3 สัปดาห์ เพื่อให้ลูกวัชพืชน้ำ เช่น ผักตบ ขาเขียด ทรงกระเทียม ผักปอดและพวกกกเล็ก เป็นต้น งอกเสียก่อนแล้วไถกลับอีกครั้งหนึ่ง ลูกหญ้าจะหลุดลอยไปติดคันนาได้ทางลม ก็จะสามารถช้อนออกได้ การทำลายวัชพืชวิธีหนึ่ง เมื่อคราดแล้วจึงระบายน้ำออกและปรับเทือกให้สม่ำเสมอ สำหรับการทูปหรืออีซลูก ย่ำฟางข้าวให้จมลงไปบนดิน แทนการไถ หลังจากย่ำแล้วคราดเอาหน้าข้าวไว้ ให้เปียกจนหมดความร้อนเสียก่อน อย่างน้อย 3 อาทิตย์ แล้วจึงย่ำใหม่ เพราะแก๊สที่เกิดจากการเปียกของฟางจะเป็นอันตรายต่อต้นข้าว จะทำให้รากข้าวดำไม่สามารถหาอาหารได้ หลังจากระบายน้ำออกเพื่อปรับเทือก

การปรับพื้นที่นาหรือการปรับเทือกให้สม่ำเสมอ จะทำให้การควบคุมน้ำได้สะดวก การงอกของข้าวดีเติบโตสม่ำเสมอ เพราะเมล็ดข้าวมักจะตาย ถ้าตกลงไปในแอ่งหรือหลุมที่มีน้ำขัง เว้นผืนนาจะเป็นกรดจัดละอองดินตกตะกอนเร็วเท่านั้นที่ต้นข้าวสามารถขึ้นได้ แต่ถ้าแปลงใหญ่เกินไปเกิดคลื่นทำให้ข้าวหลุดลอยได้ง่าย และข้าวรวมกันเป็นกระจุกไม่สม่ำเสมอ นอกจากนั้นการงอกของข้าวอย่างสม่ำเสมอ ยังช่วยควบคุมการงอกของเมล็ดวัชพืช ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของการทำนาหว่านด้วย การปรับพื้นที่ทำเทือก ควรทำก่อนหว่านข้าวหนึ่งวัน เพื่อให้ตะกอนตกดีเสียก่อน แล้วแยกนาออกเป็นแปลงย่อยๆ ขนาดกว้าง 3 – 5 เมตร ตามความยาวของกระตงนา ทั้งนี้แล้วแต่ความสามารถของคนหว่าน ถ้าคนหว่านมีความชำนาญอาจแบ่งให้กว้าง การแบ่งอาจใช้วิธีแหวกไถกระเทียมผูกเชือกลากให้เป็นร่องก็ได้ เพื่อให้หน้าตกลงจากแปลงให้หมด และร่องนี้ยังใช้เป็นทางเดินระหว่างข้าว และพ่นสารเคมีได้ตลอดแปลง โดยไม่ต้องเข้าไปในแปลงข้าวด้วย

คุณลุงสำรวย ยิ้มยวน เล่าว่า การทำนาของชาวนานานอง จะทำนาดำสลับกับการทำนาหว่าน แต่ในปัจจุบันนี้ ชาวนาไม่นิยมทำนาดำแล้ว เนื่องจากการทำนาดำมีต้นทุนค่าใช้จ่ายในการทำนาแต่ละครั้งจะสูงมาก โดยที่ผืนนา 1 ไร่ จะต้องใช้คนทำนาถึง 3 – 4 คน ค่าจ้างตกวันละ 500 บาท/วัน แล้วเจ้าของที่นาก็ยังต้องมีภาระจัดหาอาหารการกินให้กับผู้ที่มารับจ้างดำนาอีกด้วย ซึ่งก่อให้เกิดต้นทุนที่เพิ่มมากขึ้นติดตามมา ซึ่งถ้าบ้านไหนเลี้ยงดูไม่ดีผู้รับจ้างดำนาก็จะไม่มาในครั้งต่อไป ทำให้เกิดต้นทุนมากขึ้นและในปัจจุบันก็หาคนมารับจ้างดำนาอยากอีกด้วย เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่นิยมสืบทอดการทำนาหรืออาจจะเรียกง่าย ๆ ว่าทำนาไม่เป็นเลย จึงหาคนทำนาอยากในปัจจุบัน จากสาเหตุนี้เองทำให้ชาวนาไม่นิยมทำนาดำแล้วพากันหันมานิยมทำนาหว่านแทน ซึ่งก็เป็นการลดต้นทุนได้ด้วย โดยผลผลิตที่ได้อาจจะไม่สูงเท่ากับการทำนาดำ แต่ชาวนาในปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะที่บ้านงกก็ไม่มีทางเลือก (สำรวย ยิ้มยวน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2550)

โดยที่ต้นทุนในการปลูกข้าวของชาวนาบ้านกงในปัจจุบันนี้ จะเริ่มจากการเตรียมผืนนา ด้วยการจ้างรถไถนาไถนาเตรียมไว้ ซึ่งค่าใช้จ่ายในการจ้างรถไถนาไถนาในแต่ละครั้งจะตกไร่ละ ประมาณ 200 – 300 บาท แล้วแต่การตกลงกัน ต้นทุนการปลูกข้าวจะเริ่มจากการเตรียมเมล็ดพันธุ์ ข้าว ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมกันจะอยู่ที่ประมาณ 1,000 บาท/ไร่ แยกเป็น พันธุ์ข้าว ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง 400 - 500 บาท ค่าจ้างรถเกี่ยวข้าวอยู่ประมาณ 450 บาท/ไร่ รวมแล้วจะอยู่ที่ประมาณ 1,000 บาท/ไร่ เฉพาะเวลาปกติ ซึ่งไม่มีการระบาดของแมลง หอยเชอรี่ ที่มีมากเกินกว่าปกติและไม่เกิดน้ำท่วม น้ำขังมาก แต่ถ้าปีไหนมีเหตุการณ์ดังที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น ต้นทุนการปลูกข้าวของชาวนาบ้านกงก็จะเพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ในปัจจุบันเราจะเห็นชาวนาบ้านกง ทำนาคนเดียวอยู่กลางท้อง (สำรวจ ยิ้มยวน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2550) และผลกระทบที่ติดตามของการที่ประเทศไทยได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแบบตะวันตกเข้ามาใช้ โดยการเปรียบเสมือนไม่บังคับแต่ก็บังคับแบบกลายๆ ให้คนส่วนใหญ่ยอมรับกับแผนที่นำมาใช้ซึ่งในบางหัวข้อของแผนพัฒนาเราไปอิงกับวัฒนธรรมแบบตะวันตกมากเกินไป โดยไม่ได้นำแผนที่นำมาวิเคราะห์และพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสีย จึงนำมาซึ่งชาวนาเกษตรกรของประเทศไทยส่วนใหญ่มีหนี้สินเป็นจำนวนมาก ยกที่จะปลดเปลื้องให้หมดไปได้ภายในระยะเวลาอันสั้น

ปัจจุบันชาวนา หรือแม้แต่ผู้ที่ประกอบอาชีพอย่างอื่นก็ประสบปัญหาหลายอย่าง คล้ายคลึงกัน ผลผลิตตกต่ำพ่อค้าคนกลางขูดรีด ทั้งยาฆ่าแมลง ปุ๋ย สิ่งเหล่านี้ล้วนมาพร้อมๆ กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ทั้งนี้ เพราะเราได้เปิดโอกาสให้สารพิษเหล่านี้เข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของเราจนยากที่จะถอดถอนหรือหวนกลับไปเป็นเหมือนเมื่อในอดีตได้อีกแล้ว และจากการที่ได้ไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านเหล่านั้น หลายๆ คนต้องการที่จะกลับไปใช้ชีวิตเหมือนเมื่อในอดีตที่คนเราไม่หวังประโยชน์มากเกินไปจนเกิดความพอดี การประกอบอาชีพก็ไม่ได้หวังกำไรจนเกินงาม ทุกคนหาเลี้ยงชีพเพื่อปากท้องเป็นหลัก ไม่หวังกอบโกยเงินทองจากเพื่อนร่วมชาติเหมือนอย่างในปัจจุบันนี้ ที่หวังแต่เอาแพ้เอาชนะสร้างความร่ำรวยบนคราบน้ำตาของคนยากจน โดยขาดความเห็นอกเห็นใจกัน ซึ่งคนจนที่อยู่ตามชนบทนับวันก็จะยิ่งถูกสังคมของพวกพ่อค่านายทุนที่มีวิธีการคิดเรียนแบบสังคมตะวันตก เบียดจนจะตกขอบอยู่แล้ว โดยเฉพาะบรรดาเหล่านายทุนพวกนี้จะเข้ามาทำที่ตีสันทแล้วหลอกขายสารพิษต่างๆ ที่โฆษณาชวนเชื่อว่ามีประสิทธิภาพสูงสามารถบันดาลให้พืชผลผลิตงอกงามขึ้นได้ชั่วพริบตา

ชาวบ้านชุมชนบ้านกงก็เหมือนๆ กับคนไทยชาวไร่ชาวนาทั่วไป ที่มีความเชื่อและคิดว่าสารเคมี ปุ๋ยเคมีต่างๆ เหล่านี้จะสามารถทำให้พืชผลการเกษตร ข้าว มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นจนทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเขาเหล่านั้นดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ แต่ความเป็นจริงกับความฝันนั้น มันช่างห่างไกลกันเหลือเกิน นับวันคนที่ยากจนก็จนยิ่งขึ้นไปอีก ส่วนคนที่มีความรู้ก็จะสามารถเอา

ตัวรอดและอยู่ด้วยความพอเพียง โดยการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ขึ้นภายในชุมชน ใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนมาพัฒนาแปรรูปเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน และทำให้คนในชุมชนมีงานทำไม่ต้องออกไปหางานทำที่อื่น ครอบครัวมีความสุขอยู่กันพร้อมหน้า ไม่เบียดเบียนกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างพี่น้อง

